

Американска стопанска комора
Северна Македонија

Став за јавна политика
во врска со Нацрт-законот за научно-истражувачка дејност

Скопје, март 2026 година

Американската стопанска комора во Северна Македонија е бизнис асоцијација на 150 членки од најразличен спектар на бизниси, од мали претпријатија и локални компании до големи странски инвеститори, кои заедно обезбедуваат вработување за повеќе од 42.000 лица и остваруваат годишен приход повисок од 9 милијарди американски долари. Американската стопанска комора служи како платформа за застапување, вмрежување, размена на знаења и споделување најдобри практики со цел заедничко креирање на подобро деловно опкружување во земјата.

Американската стопанска комора во Северна Македонија е акредитиран член на Стопанската комора на Соединетите Американски Држави и на мрежата на Американски стопански комори во Европа, организација која претставува 50 Американски стопански комори од 48 земји во Европа и Евроазија.

I. Вовед

Американската стопанска комора во Северна Македонија ја препознава клучната важност на научно-истражувачката дејност како еден од клучните двигатели на конкурентноста на приватниот сектор и го поздравува процесот на подготовка на Законот за научно-истражувачка дејност.

Со оглед на природата на материјата што се уредува во Нацрт-законот, кој ја уредува научно-истражувачката дејност како процес на создавање знаење и Законот за иновацииска дејност, научно-технолошки развој и претприемништво кој ја уредува примената и комерцијализацијата на тоа знаење, двата закона треба да обезбедат сеопфатна и хармонизирана правна рамка за развој на националниот систем на наука и иновации.

Земајќи предвид дека постојат концепти кои се уредуваат во двата закона, меѓу кои и иновацииската дејност и научно-технолошкиот развој, постои преклопување во опфатот на двата закони, особено во делот на трансферот на технологии и примената на научните резултати, како и недоволно јасно разграничување на надлежностите помеѓу одговорните институции. Ова создава ризик од неусогласено толкување и примена на законите, преклопување на институционалните надлежности, дуплирање на механизмите за финансирање и несоодветна функционална поврзаност помеѓу научно-истражувачкиот и иновацискиот систем, што во крајна линија може да резултира со неефикасно искористување на ресурсите и ограничена примена на научните резултати во економијата.

Затоа, неопходно е да се обезбеди јасно разграничување на дејностите, при што научно-истражувачката дејност ќе се дефинира како процес на создавање знаење, а иновацииската како примена и комерцијализација на знаењето. Понатаму, потребно е да се воспостави функционална поврзаност меѓу двата системи преку јасна поделба на надлежностите на релевантните институции, воведување обврска за координација и соработка помеѓу нив и развивање усогласени механизми за финансирање што овозможуваат континуиран циклус на истражување и иновација.

Во пракса, компаниите во Северна Македонија сè уште ограничено учествуваат во научно-истражувачки активности, што во голема мера е резултат на ограничени интерни капацитети, но и на недоволно развиени механизми за соработка со научно-истражувачките институции. Како последица, постои недоволно искористување на постојните научни и истражувачки капацитети во земјата, а истовремено и ограничена примена на резултатите од научните истражувања во стопанството. Овој јаз директно влијае врз иновативниот потенцијал и конкурентноста на економијата, што дополнително ја нагласува потребата од создавање пофункционална и поврзана рамка помеѓу науката и бизнисот. Постоенето на ваквиот јаз е препознаено и во Нацрт-стратегијата за образование 2026-2032, која во посебна цел 4 „Подоброени услови за научно-истражувачка работа и иновации и нивен трансфер во економијата и општеството“ во делот на високо образование, предвидува серија мерки и активности насочени токму кон надминување на овој предизвик.

Иако постојната законска рамка во областа на интелектуалната сопственост ги уредува правата и нивната заштита, во практиката сè уште недостига сеопфатен и координиран пристап кој ќе ја поттикне нивната ефективна примена, комерцијализација и создавање економска вредност особено во контекст на научно-истражувачката дејност.

Покрај усогласување на законите, она што исто така е потребно да се направи од страна на релевантните институции е усогласување на нацрт-регулативата со соодветните стратешки документи, вклучително:

- Стратегија за иновации;
- Стратегија за паметна специјализација;
- Стратегија за технолошки развој;
- Стратегија за мали и средни претпријатија;
- Стратегија за образование;
- Стратегија за интелектуална сопственост и
- Националната програма за научноистражувачка дејност.

Имајќи предвид дека дел од наведените документи се со истечен рок, а дел се во фаза на подготовка, неопходно е да се обезбеди и нивно ажурирање и меѓусебна усогласеност. Во таа насока, од особено значење е и донесувањето на Националната стратегија за интелектуална сопственост, која е клучен предуслов за поддршка на научно-истражувачката дејност и иновациите, но и после четири години од нејзиното финализирање не е усвоена.

Ваквиот пристап ќе овозможи создавање хармонизиран и ефективен систем, рационално користење на финансиските средства, како и поефикасен трансфер на знаење и технологии, што ќе придонесе за интензивен развој на научно-истражувачката дејност, иновациите и нивната примена во економијата.

Со цел да обезбедиме придонес во овој значаен процес, во продолжение споделуваме препораки кои имаат цел да ја зајакнат улогата на приватниот сектор

во научно-истражувачката дејност, а со тоа и да поттикнат поголема практична примена на резултатите од истражувањата.

II. Препораки

Утврдување јасни критериуми за „јавен интерес“

Членот 6 од Нацрт-законот ги утврдува областите и резултатите врз основа на кои се оценува дали научно-истражувачките активности се од јавен интерес. Сепак, ваквото уредување не обезбедува доволно јасни критериуми врз основа на кои може прецизно да се утврди што претставува јавен интерес во оваа област. Тоа може да создаде предизвици во практичната примената на одредбите од законот, особено во делот на основањето на научни институти и обезбедувањето финансиска поддршка за научно-истражувачки проекти, имајќи предвид дека нивната оправданост и финансирање зависат од тоа како е дефиниран јавниот интерес.

Затоа, предлагаме уредувањето на јавниот интерес во научно-истражувачката дејност во член 6 дополнително да се прецизира и систематизира. Во таа насока, сметаме дека е потребно појасно да се нагласи дека јавниот интерес во научно-истражувачката дејност се остварува и преку истражувања кои придонесуваат за економска применливост на научните резултати, односно преку преку истражувања чија применливост придонесува за економски развој, иновации и зголемена конкурентност.

Препорака 1:

Се предлага измена и дополнување на член 6 од Нацрт-законот со цел да се обезбеди појасно и систематизирано дефинирање на научно-истражувачките области и на очекуваните резултати од научно-истражувачката дејност кои се сметаат за јавен интерес.

Во рамки на ваквото уредување потребно е експлицитно да се препознае:

- применливоста на резултатите од научно-истражувачката дејност во приватниот сектор;
- придонесот на истражувањата кон развојот на иновации, технолошки напредок и индустриска конкурентност;
- улогата на научно-истражувачката дејност во поддршка на одржлив економски раст и трансформација на економијата во активности со повисока додадена вредност.

Како потенцијален начин за имплементација на препораката, се предлага алинеите 5, 6 и 7 од ставот (1) на член 6 да се заменат со нови алинеи кои гласат:

- „придонесуваат за зголемување на продуктивноста, конкурентноста и одржливиот економски раст на државата;

- придонесуваат за развој на иновации, технологии и вештини, трансфер и примена на знаење, вклучително преку соработка помеѓу субјектите за научно-истражувачка дејност и деловниот сектор, и
- имаат потенцијал да придонесат при креирање на јавните политики и кон решавање на клучни општествени предизвици, особено во областите на одбраната и безбедноста, здравството, животната средина, енергетиката и други.”

Или, како алтернатива, да се додаде нова алинеја која што ќе гласи:

- „обезбедуваат применливост на научните резултати во креирањето на јавните политики, како и нивна економска валоризација во стопанството.“

Ваквата интервенција е важна и од аспект на доследно исполнување на начелата на научно-истражувачката дејност утврдени во член 3 став (2), особено начелото на поврзаност на науката со стопанството, и начелото на применливост на резултатите. Воедно, предложената промена ќе придонесе кон поефикасно насочување на јавните средства, поттикнување на соработката помеѓу субјектите за научно-истражувачка дејност и деловниот сектор и зголемување на конкурентноста на домашните компании и на националната економија.

Поттикнување соработка помеѓу приватниот сектор и субјектите за вршење научно-истражувачка дејност

Членот 52 од Нацрт-законот ги уредува условите и начинот на финансирање на научно-истражувачката дејност од страна на Министерството за образование и наука. Постојната формулација не предвидува јасна правна основа за поддршка на научно-истражувачки активности кои се реализираат во партнерство со приватниот сектор. Ваквиот пристап може да доведе до ограничена применливост и комерцијализација на резултатите од научните истражувања, како и до недоволно искористување на научниот потенцијал во функција на економскиот развој.

Препорака 2

|| Да се воспостави јасна правна основа за финансиска поддршка на научно-истражувачки активности кои се реализираат во партнерство помеѓу научно-истражувачките институции и деловниот сектор.

Како потенцијален начин за имплементација на препораката, предлагаме член 52 да се дополни со нов став кој ќе гласи:

„Министерството може да обезбеди финансиска поддршка за реализација на активности од научноистражувачка дејност кои се спроведуваат во партнерство помеѓу субјектите за вршење научно-истражувачка дејност и деловните субјекти, со цел поттикнување на примената и комерцијализацијата на резултатите од научните истражувања.“

Ваквиот пристап, освен што е клучен за зајакнување на практичната примена на резултатите од научно-истражувачката работа и нивниот трансфер во реалниот сектор, е во согласност и со Нацрт-стратегијата за образование за периодот 2026–2032, која предвидува соодветни мерки и активности во рамки на Посебна цел 4: Подобрени услови за научно-истражувачка работа и иновации и нивен трансфер во економијата и општеството.

Уредување на условите кои треба да ги исполнува самостојниот истражувач

Членот 28 од Нацрт-законот ги уредува условите што треба да ги исполнува самостојниот истражувач. Овие услови се однесуваат на степенот на образование, времетраењето на научно-истражувачкото искуство, минималниот број објавени научни трудови и други критериуми за вршење на научно-истражувачка дејност како самостоен истражувач.

Според истиот член, можност да стекнат статус на самостоен истражувач имаат единствено лицата со научен степен доктор на науки од соодветното научно подрачје, но не и други високо квалификувани кадри, како што се специјалистите. Ваквото уредување има потенцијал да предизвика недоволно искористување на експертизата што произлегува од приватниот сектор и, од оваа причина, сметаме дека постои потреба наведениот услов соодветно да се прошири.

Препорака 3:

Да се дополни условот содржан во член 28 став (1) точка 1 на начин што, покрај лица со стекнат научен степен доктор на науки, ќе ги опфати и лицата со стекнато звање специјалист од соодветната стручна област.

Со оглед на тоа што стекнувањето на звањето специјалист подразбира исполнување на високи критериуми, слични на оние што се бараат за стекнување на научен степен доктор на науки, ваквото решение би придонело за обезбедување соодветно ниво на квалитет на научно-истражувачката дејност и за зајакнување на нејзината поврзаност со практиката и индустријата.

Овој пристап е во согласност со претходно предложените решенија од страна на Американската стопанска комора во делот на високото образование, каде што се потенцира потребата од поголемо препознавање на практичното и индустриското искуство како релевантен критериум. Ваквата усогласеност придонесува за конзистентен пристап во развојот на човечкиот капитал, преку создавање услови за поголема вклученост на експерти од практиката и во образованието и во научно-истражувачката дејност.

Тоа што исто така претставува предизвик во постојното решение во член 28 е условот кој утврдува минимум од 5 објавени научни трудови што треба да ги имаат (потенцијалните) самостојни истражувачи.

Условот за минимален број на објавени научни трудови, како единствен или доминантен критериум за вршење научно-истражувачка дејност, не ја одразува во

целост разновидноста на современите форми на истражување и иновации, особено во апликативните и индустриски области. Ваквиот пристап може да доведе до исклучување на експерти со значајно професионално искуство, учество во применети истражувања, развој на нови технологии, патенти или иновациски решенија, кои имаат директна економска вредност. Затоа, покрај научните публикации, потребно е да се предвиди пофлексибилен пристап кој ќе ги земе предвид и овие форми на придонес, со цел да се обезбеди поширока и пофункционална база на истражувачки капацитети, без компромис во однос на квалитетот.

Препорака 4:

Ревидирање на условот од член 28 став (1) точка 4 преку воведување пофлексибилен пристап кој, покрај научните публикации, ќе земе предвид и други релевантни форми на истражувачки и иновациски придонес особено оние што произлегуваат од применети истражувања и активности во приватниот сектор. Во таа насока, како индикатори може да се земат предвид: портфолио на реализирани научно-истражувачки и индустриски проекти со јасно утврдени и мерливи резултати, регистрирани патенти и други форми на интелектуална сопственост, како и други релевантни иновациски активности. Може да се предвиди и минимален праг на научни публикации кој би бил понизок од тековно предложениот, со цел да се обезбеди соодветен баланс помеѓу научниот квалитет и практичната применливост.

Дополнително, може да се размисли за воведување критериум за објавување трудови во постапките за евалуација на самостојните истражувачи.

Со член 28 став (3) од Нацрт-законот се уредува дека дозвола за почеток со работа на самостојниот истражувач, доколку се исполнети условите за работа утврдени со овој закон, донесува министерот.

Сметаме дека воспоставувањето на ваков контролен механизам преку дозвола е оправдано во случај на основање научни институти и јавни научни установи, имајќи ја предвид нивната организациска сложеност, користењето научно-истражувачка инфраструктура и потенцијалното влијание врз јавниот интерес.

Меѓутоа, во случај на самостојни истражувачи, поцелисходно е системот да се заснова на регистрација и последователна контрола на исполнетоста на законските услови, како што е веќе предвидено со ставот (2) од истиот член - лицето кое ги исполнува пропишаните услови се впишува во регистарот на субјекти кои вршат научно-истражувачка дејност.

Оттука, комбинирањето на упис во регистар и дополнителна дозвола од министерот доведува до дуплирање на административната постапка, имајќи предвид дека исполнетоста на условите за вршење научно-истражувачка дејност се утврдува во постапката за регистрација.

Препорака 5:

|| Се предлага за самостојните истражувачи да не се предвидува обврска за добивање дозвола за почеток со работа, туку тие само да се впишуваат во соодветниот регистар врз основа на исполнетост на законските услови.

Ваквото решение ќе придонесе за намалување на административните бариери, зголемување на флексибилноста и мобилноста на истражувачите, како и за побрз трансфер на знаење и иновации во економијата и општеството.

Истовремено, може да се разгледа можноста за предвидување исклучок, односно воведување обврска за добивање дозвола од министерот само во случаи кога научно-истражувачката дејност на самостојните истражувачи се однесува на високо ризични или чувствителни области од јавен интерес, како што се истражувања поврзани со одбраната и безбедноста, заштитата на критичната инфраструктура, биобезбедноста или други области утврдени со закон.

На овој начин би се обезбедила соодветна рамнотежа помеѓу потребата од институционална контрола во чувствителни области и потребата од поттикнување на научната слобода и развојот на истражувачката дејност.